ROBESPIERRE'S ROLE IN THE FRENCH REVOLUTION

Vasile-Virgil Coman

PhD, „Valahia" University of Târgoviște

Abstract: Europe at that time was horrified by the cruelty and vileness of the French revolution, it is afraid of losing its comfort. Those who were in Robespierre's entourage were also accused. The French Revolution triumphed as long as it was carried out for man, it failed as soon as it was about the people, it was human in every sense of the word until Robespierre took its leadership, made it inhuman and virtuous. The influential ideas of liberalism that spring from the French revolution and permeate modern civilization are not the work of Robespierre, whose dictatorship rather represents an interruption of the liberal era. What today, some call the legacy of the French revolution, does not come from Robespierre nor from Saint-Just, his only disciple, but was established after the careful elimination of any ideological and political contribution of Robespierre. For his predecessors, terror was only an element of national defense, for Robespierre it was the counterpart of public virtue, inseparable from it. From a defensive weapon, the guillotine became a political tool. Those French who proudly declare themselves descendants of the Jacobins and heirs of the revolution, do not think of the democratic mystique of Robespierre, but of the always seductive humanity of Danton. For Robespierre, Terror is not a simple means of struggle, it is a principle, he rises menacingly not only against those who plan attacks against the revolutionary government, but also against those who are indifferent. His effort to legalize the Terror compels him to constantly make new laws and relentlessly pursue the nation's determination of punishment. This task becomes all the more difficult as Robespierre tends more and more to recognize the guilty, not according to their deeds, but according to their mentality.
The motto "Liberty, Equality, Fraternity", the true manifestation of faith and hope at the beginning of the revolution, soon only served to cover with a legal justification the feelings of jealousy, hatred, towards the superiors - true engines of the crowds on which no rule keeps them in check.For the Jacobins of that period, the entity called the people represents a superior personality, which holds the privilege, characteristic of divinities, of not giving an account for its acts and of never being wrong. Never was a sovereign in a more difficult situation than Louis XVI at the time of his flight. The Queen, especially, had the most bizarre illusions about the possible help of Austria, France's rival for centuries. If Austria reluctantly agreed to come to the king's aid, it did so only in the hope of a substantial reward.

Keywords:France, Louis XVI, Maximilien Robespierre, the French revolution, Bastille

Maximilien Robespierre, s-a născut în 1758, la Arras, în comitatul Artois, fost avocat, membru al Convenţiei Naţionale, membru al comitetului de Mântuire Publică, şi pus sub acuzare de către unanimitatea Adunării, pus în afara legii. Persoanele contemporane cu el au avut păreri contradictorii, unii cred că au pângărit Revoluţia sau dimpotrivă, a înnobilat-o, a adorat poporul sau a abuzat de el, a servit Franţa sau a vătămat-o, a fost cel mai nobil şi cel mai mare om al vremii[1].

Europa în acea perioadă era îngrozită de cruzimea şi de josnicia revoluţiei franceze, îi este frică să nu îşi piardă confortul. Erau acuzaţi şi cei care au fost în anturajul lui Robespierre, un exemplul fiind tâmplarul Duplay şi soţia sa, în casa cărora a trăit în ultimii ani. Robespierre a trăit singur, într-o cameră din spatele unei curţi, a refuzat chiar şi cea mai mică gardă

[1] Friedrich Sieburg, „*Robespierre",* Bucureşti, Ed. Librăria „Universala Alcalay&Co, p.11.

personală, iubea lungile plimbări singuratece prin împrejurimile Parisului, n-a cunoscut niciodată o favoare, la ajutorul oamenilor, ci se baza doar pe principii, i se mai spunea Incoruptibilul. Câteva caricaturi circulau şi în ziarele londoneze, acestea îl reprezentau pe Robespierre stând şi mâncând inimi frânte de aristocraţi în tovărăşia fetei tâmplarului Duplay.

Mama lui Robespierre a murit când acesta avea aproape cinci ani, la şase ani tatăl său a părăsit Arras-ul pentru meleaguri necunoscute. Era bursier la liceul Louis-le-Grand, când într-o zi tânărul rege Ludovic al XVI-lea a venit în vizită la liceu, şi a fost ales de director pentru a-i ţine discursul de bun venit.

Revoluţia franceză a triumfat atâta timp cât a fost dusă pentru om, a dat greş de îndată ce a fost vorba de popor, a fost omenească în toate înţelesurile cuvântului până ce Robespierre a luat conducerea ei, a făcut-o neomenească şi virtuoasă. Ideile influente ale liberalismului care izvorăsc din revoluţia franceză şi impregnează civilizaţia modernă, nu sunt opera lui Robespierre, a cărei dictatură reprezintă mai curând o întrerupere a erei liberale. Ceea ce astăzi , unii numesc moştenirea revoluţie franceze, nu vine de la Robespierre nici de la Saint-Just, unicul său discipol, ci s-a constituit după eliminare migăloasă a oricărui aport ideologic şi politic robespierrist. Pentru predecesorii săi, teroarea nu a fost decât un element al apărării naţionale, pentru Robespierre a fost contrapartida virtuţii publice, nedespărţită de aceasta. Din armă defensivă ce a fost, ghilotina a devenit o unealtă politică. Acei francezi care se declară cu mândrie urmaşii Jacobinilor şi moştenitorii revoluţiei, nu se gândesc la mistica democratică a lui Robespierre, ci la umanitatea mereu seducătoare a lui Danton.

Toată viaţa lui Robespierre a fost învăluită în tristeţe, printre cei şase sute de elevi ai liceului Louis-le-Grand, el a fost cel mai sărac, el era mereu premiantul clasei, un elev model , era foarte bun la toate materiile, în special în studiul antichităţii ale cărei personaje severe îl atrăgeau foarte mult. Despre cei patru ani ai vieţi sale de student la Paris, nu se ştie aproape nimic, doar că şi-a păstrat bursa, urmând cursurile facultăţii din piaţa Pantheonului şi lucra în timpul liber. Studierea lui Rousseau a fost mereu îndeletnicirea sa preferată, într-o zi Maximilien se hotărî să meargă la Rousseau. La 23 de ani devine avocat, publică trei pamflete unul după altul: „Către naţiunea arteziană despre nevoia de a reforma „Statele Artois-ului", „Aviz către săteni" şi „Duşmanii Patriei demascaţi".

Robespierre a plecat în primăvara anului 1788 la Versailles ca să şi ocupe scaunul în Statele Generale, ca deputat al Clasei a Treia, după iniţiativa lui Mirabeau, va deveni curând Adunarea Constituantă. Robespierre înţelege prin egalitate, nu numai aceea a drepturilor, ci şi a averilor, el cucereşte simpatiile micii burghezii. În timpul acesta, ele se consacră cu totul Jacobinilor, refuză sau renunţă la orice funcţie. Robespierre e admirat, e studiat, dar nu e venerat deoarece a lovit într-o lege vitală a Franţei, a îndrăznit să fie democrat fără să fie liberal[2]. La 21 septembrie 1792, Robespierre îşi face intrarea în Convenţie ca deputat al Parisului în aclamaţiile frenetice ale tribunelor. În ianuarie 1793, el leagă pentru totdeauna această adunare de destinele revoluţiei prin condamnarea regelui. La 2 iulie, doboară Gironda, la 27 iulie, Maximilien intră în Comitetul de Mântuire Publică. În august el suspendă punerea în vigoare a constituţiei, şi în timp ce Europa se cutremură sub loviturile disperate ale armatei franceze, Convenţia, din iniţiativa lui, pune la ordinea zilei Teroarea, odată cu Virtutea. Incoruptibilul evoluează pe creasta ameninţătoare a dictaturii, în martie îl doboară pe Hebert şi consorţi, în Aprilie pe Danton şi pe Camille.

Toată existenţa lui se rezumă în muncă, îşi petrece ziua la Convenţie şi la Comitetul de Mântuire Publică, seara la Jacobini în doi ani şi jumătate a rostit peste o sută cincizeci de discursuri, noaptea îşi redacta nenumăratele rapoarte şi discursuri, pe care niciodată nu le improvizează. Adesea, când calfele tâmplarului vin dimineaţa, ei văd încă lumină la Robespierre. Danton face revoluţia franceză elementară şi vibrantă, îi dă întregul ei relief, dar

[2] *Ibidem*, p.39.

fără Robespierre, ea nu ar fi decât jaf, decât o răsturnare a ierarhiei, o dezlănţuire de brutalitate şi lăcomie.

O adevărată intimitate îl leagă pe Robespierre de doamna Duplay şi de marchiza de Chalabre, una din numeroasele aristocrate care s-au aruncat în braţele noilor principii şi aderă la cauza Libertăţii. Logodnica lui Maximilien era Eleonore , se plimba cu ea pe aleile laterale din Champs-Elysees, vorbindu-i mai ales despre binefacerile libertăţii.[3]

Robespierre a împiedicat punerea în vigoare a Constituţiei din 1793 deoarece credea că guvernul trebuie să rămână revoluţionar până la încheierea păcii. El dorea ca toţi cei care nu luau parte la revoluţie să piardă toate drepturile cetăţeneşti şi să fie osândiţi, cei care au făcut parte din categoriile privilegiate precum, nobili, preoţi, bogaţi să poarte costume de ocnaşi şi să fie însemnaţi cu pecetea vizibilă a ruşinii.

Intervenţiile statului în producţie şi în comerţ se înmulţesc în aşa măsură încât din vara lui 1793, principiile economiei liberale sub semnul cărora a început revoluţia sunt părăsite. Robespiere şi prietenii săi nu sunt pregătiţi faţă de asalturile acestor noi probleme, acesta considera că trebuia pedepsiţi nu numai trădătorii, ci şi indiferenţii, pe oricine ar rămâne pasiv în Republică. El considera acest popor întrupat în Societatea Jacobinilor, Saint-Just, îşi îndrepta privirea spre viitor, dorea ca instanţă supremă a voinţei poporului care să controleze guvernul să fie instituţia cenzorilor. Aceşti cenzori nu intervin în exerciţiul puterii nici al administraţiei, unica lor funcţie este de a supraveghea.

Pentru Robespierre, Teroarea nu e un simplu mijloc de luptă, e un principiu, el se ridică ameninţător nu numai contra acelora care pun la cale atentate împotriva guvernului revoluţionar ci şi celor indiferenţi. Străduinţa lui de a legaliza Teroarea îl constrânge să facă necontenit legi noi şi să urmărească fără încetare determinarea naţiunii de pedeapsă. Această sarcină devine cu atât mai grea cu cât Robespierre tinde tot mai mult să recunoască pe vinovaţi, nu după faptele lor, ci după mentalitate.

Să lungească la nesfârşit lista faptelor pedepsibile nu-i mai poate folosi la nimic. Şi tocmai din acest punct de vedere Robespierre apare de neînţeles pentru spiritul francez, căci caracterul francez nu poate admite pedeapsa decât în măsura în care e vorba de o faptă de delict anume determinată de lege. Teroarea e pecetea acestui guvern dictatorial, Robespierre, stăpânul şi sufletul acestui guvern, ar dori mai mult ca oricine să oprească valul de sânge şi să restabilească pacea frăţească între cetăţeni, dar atunci ar trebui să schimbe forma de guvernământ şi să pună în vigoare Constituţia din 1793.

Robespierre încă se mai gândeşte la o comunitate a tuturor cetăţenilor virtuoşi în care ar domni egalitatea fără nicio violenţă, el nu iubeşte puterea în sine, el nu e decât un om de principii. El nu doreşte să mobilizeze oamenii, destinele, masele, existenţele şi să le conducă după voia lui, ceea ce vrea mai curând, e să aibă dreptate şi să facă dovada că ideea sa este dreaptă, realizabilă şi mântuitoare. Domneşte aici o voinţă de adevăr care nu urmăreşte nici plăceri, nici câştig, nici măcar desăvârşirea propriei personalităţi, dar al cărei efect e tot atât de distrugător ca şi voinţa de putere.

În virtutea legii din 27 Germinal[4] , Robespierre îşi înfiinţează o poliţie personală a cărei menire este înainte de toate să supravegheze administraţia, dar şi să îndeplinească rolul de poliţie generală. Şeful ei este Saint-Just, dar în ultimele săptămâni el fiind pe front, Robespierre ia conducerea ei. Această poliţie are mare însemnătate pentru dânsul, căci îi dă putinţa să cunoască cel dintâi rapoartele comitetelor de supraveghere, să rămână în contact cu Dumas, preşedintele tribunalului, să menţină legătura cu Payan, comisarul guvernului pe lângă comuna Parisului, şi cu Fleuriot-Lescot, primarul. Maximilien Robespierre este omorât prin ghilotinare în Piaţa Revoluţiei, pe 28 iulie 1794, sau 10 Thermidor,anul II.

[3] *Ibidem*, p.69.
[4] *Ibidem*, p.175.

În istoria politică a Franţei, Robespierre ar trebui să fie descris ca primul care a apărat cauza politicii democraţiei şi a votului universal. În 1789, Franţa a înclinat democraţiei directe grupată în municipalităţi, federaţii, cluburi. Adunarea Constituantă s-a limitat să instituie sistemul reprezentativ care rămâne în baza instituţiilor, deputaţii păstrează suveranitatea fără responsabilitate până la următoarele alegerii[5]. Democraţia directă prezintă dezavantaje, interesul cetăţenilor în afacerile publice. Robespierre în iulie 1793, devine membru a guvernului revoluţionar. În acel timp antagonismul a fost dezvoltat între democraţia directă şi democraţia autoritară. Este un conflict care apare în toate epocile, această contradicţie dialectică care caracterizează existenţa umană. Robespierre, în orice caz a realizat democraţia politică, în afară să fie ghidat, el a făcut parte din clubul iacobinilor.

Robespierre a început ca un monarhist, şi s-a lovit de Constituţia monarhică din 1791 până a fost imposibil şi nesigur, de aceea era înfricoşat de tirania guvernământului decât de voinţa populară. Robespierre dorea tranziţia de la monarhism la republicanism, de la suspiciune la exploatarea autorităţii guvernamentale, de la clericalism la legislaţia punitivă împotriva preoţilor şi de la convenţionalul catolicism la Cultul Statului Suprem şi de la detestarea războiului şi execuţia capitală la ghilotină şi răscoala în masă a Terorii[6].

Istoria, ca literatura , are propriile personaje problemă, persoane care sunt obscure, ambigui, contradictorii; persoane care chiar obsesiv, îşi ascund vieţile private faţă de lume. Robespierre este un astfel de personaj problemă. El este o enigmă aşa cum Hamlet este pentru critica literară şi aşa cum nu putem avea pe Hamlet fără prinţul Danemarcei aşa nu putem avea revoluţia franceză fără Robespierre. Printre numeroşii lideri ai revoluţiei franceze, mulţi au atras un biograf, dar Robespierre alături de Marie-Antoinette şi Ludovic al XVII-lea, sunt cele mai studiate figuri ale revoluţiei franceze. Se pare că ar fi trei Robespierre, persoana însăşi, liderul politic, şi întruchiparea revoluţiei. În studiile realizate despre Robespierre s-a încercat, cu mai mult sau mai puţin succes, armonizarea întreite personalităţi într-un singur om[7]. Primii zece ani din viaţa lui sunt necunoscuţi. Primii cinci-şase ani din viaţa lui sunt „misterioşi" aşa cum afirmă Norman Hampson. Mai multe documente au fost arse de duşmanii săi după Thermidor, în timp ce rapoartele contemporanilor săi despre caracterul său prezintă puţine detalii despre viaţa lui Robespierre. La finalul vieţii sale nu se descrie nimic din ce făcea şi ce gândea Robespierre în timpul săptămânilor cruciale din 1794 când era absent din Comitetul Public al Siguranţei şi din Convenţie. Dacă aceste probleme nu sunt destule pentru a intimida un biograf, este adăugată dificultate proeminenţei lui Robespierre în revoluţie. Orice biografie a lui Robespierre devine, aproape insensibilă, o istorie a revoluţiei de la 1789-1794.

Este clar că Robespierre crede că anumiţi oameni au fost plătiţi în străinătate şi în 1794, de aceea Dantonişti şi Hebertişti s-au opus egali. Aceste două grupuri secrete s-au aliat într-o conspiraţie discretă faţă de metodele opuse ale revoluţiei. Este inadmisibilă vizita lui Saint-Just în seara de 9 Thermidor, aşa cum cred anumiţi istorici dintr-o greşeală de vocabular, Saint-Just afirmă că „cineva în această noapte mi-a emoţionat inima, aşa crede Thompson, însă cuvântul din franceză este „fletri" care l-a tradus prin cuvântul „touched" însă se traduce prin cuvântul „blighted" care înseamnă distrus[8].

Rolul lui Robespierre nu a fost ca a lui Oliver Cromwel, deoarece nu a luat el singur deciziile în cursul evenimentelor. Armata, diplomaţia, securitatea internă a fost constituită de Iacobini care au fost înţeleşi în relaţia cu succesul şi consecinţele care ei le-au produs. Interesant

[5]Georges Lefevre şi. Hyslop, Beatrice F *Remarks on Robespierre,* în „French Historical Studies", vol. 1, nr. 1, 1958, p.7.
[6] GrardWalter , *Robespierre,* în J. M. Thompson, „*The English Historical Review*", vol.62, nr.243, 1947, p.259.
[7] David P. Jordan *Robespierre,* în Jordan P. David, *„Journal of Modern History,* vol. 49, nr. 2, iun. 1977, p.282
[8] J.M Thompson., *Robespierre,* în Eugene Newton Curtis, *The American Historical Review",*vol.42, nr34, apr.1937, p.533.

este numărul mic al străinilor care au sosit la obiectivul relativ al judecăţi independente a Incoruptibilului şi Guvernarea Iacobină a devenit mişcare de eliberare[9].

Rohden nu crede că Robespierre este un mare om de stat, consideră că acesta este un om al cuvintelor, un politician idealist, care persistă repetiţia în simplele politici , are talente de orator. Dr. Rohden în prefaţa cărţi sale, nu a scris o biografie în sensul strict al cuvântului, nu în sensul modern al cuvântului, ci l-a prezentat pe Robespierre ca un politician şi moralist[10] .

Una dintre primele acţiuni ale revoluţiei franceze a fost atacul împotriva Bisericii. Chiar şi atunci când entuziasmul libertăţii a dispărut, căci liniştea a fost obţinută cu preţul servituţii, revolta împotriva autorităţii religioase nu s-a oprit. Napoleon, cel care reuşise să înfrângă geniul liberal al revoluţiei franceze, a făcut în zadar eforturi pentru a a-şi arăta caracterul anticreştin.

Se crede că filozofia secolului al XVIII-lea este una dintre cauzele principale ale revoluţiei şi această filozofie este atee. Filosofii secolului al XVIII-lea au lovit, în Biserică; ei au atacat clerul, ierarhia, instituţiile, dogmele şi au dorit chiar să nimicească temeliile creştinismului. Creştinismul a stârnit ura nu atât ca doctrină religioasă, ci ca instituţie politică, nu atât deoarece preoţi pretindeau să rânduiască lumea cealaltă , cât ca instituţie politică, deoarece ei erau proprietari, seniori, beneficiari ai dijmei şi administratori pe pământ, biserica ocupa în acea vreme locul cel mai privilegiat şi cel mai puternic în vechea societate, care era pe cale de a fi distrusă.

Pe măsură ce opera politică a revoluţiei s-a consolidat, opera sa atee s-a ruinat, pe măsură ce toate vechile instituţii politice pe care revoluţia le-a atacat au fost distruse, iar puterile, influenţele au fost definitiv înfrânte, puterea Bisericii s-a întărit în minţile oamenilor[11] . Revoluţia franceză n-a avut drept scop schimbarea unei guvernări vechi, ci abolirea vechii forme de societate, ea a trebuit să atace toate puterile aflate în funcţie, dar şi să ruineze toate influenţele recunoscute, să şteargă tradiţiile,având un caracter anarhic.

Toate revoluţiile civile şi politice au avut o patrie a lor şi s-au limitat la acestea. Revoluţia franceză nu a avut un teritoriu propriu, ea avut ca rezultat ştergerea de pe hartă a tuturor vechilor frontiere. Revoluţia franceză este o revoluţie politică, dar care a operat ca o revoluţie religioasă, ea pătrunde prin predică şi propagandă, inspiră prozelitismul[12].

Revoluţia franceză s-a raportat la lumea pământească întocmai cum revoluţiile religioase se raportează la lumea cealaltă, ea s-a interesat de cetăţean într-un mod abstract, dincolo de orice societate particulară. Ea nu a căutat doar dreptul particular al cetăţeanului, ci datoriile şi drepturile generale ale oamenilor în materie politică.

Regalitatea nu mai are nimic în comun cu regalitatea Evului Mediu, ea posedă alte prerogative, ocupă un alt loc, are un alt spirit şi inspiră alte sentimente, administraţia statului se extinde din toate părţile pe ruinele puterilor locale, ierarhia funcţionarilor înlocuieşte tot mai mult guvernarea nobililor.

Rolul poporului a fost acelaşi în toate revoluţiile. Niciodată el nu a fost cel care le-a conceput, nici care le-a condus. Acţiunea sa este declanşată de nişte conducători[13]. Revoluţia este uşor de înfăptuit atunci când conducătorii săi sunt foarte influenţi. Ideile noi pătrund cu încetineală în rândurile poporului. El acceptă în general o revoluţie, fără să ştie de ce şi atunci când înţelege acest „de ce", revoluţia s-a terminat demult.

---

[9] Albert Soboul, *Actes du colloque Robespierre XIIe Congrs International des sciences historiques,* în Woloch Isser , *The Journal of Modern History,* vol. 41, nr.4, dec. 1969, p.572.

[10]Peter Richard Rodhden, *Robespierre: Die Tragodie des politischen,* în Crane Briton, „The *American Historical Review",* vol.42, nr.1, oct.1936, p.117-119

[11] Alexis de Tocqueville,"*Vechiul regim şi revoluţia",* Bucureşti, Ed. Nemira, 2000,p.28.

[12] *Ibidem* , p.31.

[13] Gustav Le Bon, „*Revoluţia franceză şi psihologia revoluţiilor" ,* Bucureşti, Ed. Anima, 1992, p.34.

Poporul face o revoluţie deoarece este împins să o facă, dar, neînţelegând mare lucru din ideile conducătorilor săi, ei le interpretează în felul său şi acest fel nu se potriveşte deloc cu cel al adevăraţilor autori ai mişcării. Revoluţia franceză ne furnizează în acest sens un exemplu de necontestat.

Revoluţia din 1789 a avut drept scop înlocuirea puterii nobilimii cu cea a burgheziei, adică înlocuirea unei vechi elite, care deveniseră incapabilă, printr-o nouă elită, care avea anumite aptitudini problema poporului a existat în mică măsură în această fază a revoluţiei. Suveranitatea a fost proclamată, dar ea se traducea doar în dreptul de a-şi alege reprezentaţii. Luptele Adunării Legislative cu puterea regală au adus poporul în situaţia de a interveni în aceste lupte. El a intervenit din ce în ce mai mult şi revoluţia burgheză a devenit cu rapiditate o revoluţie populară.

Marea forţă a principiilor revoluţionare a constat în faptul că acestea au dat de îndată curs liber instinctelor de barbarie primitivă, ţinute în frâu prin acţiunile inhibitorii seculare ale mediului, tradiţiilor şi legilor.

Deviza „ Libertate, Egalitate, Fraternitate", adevărata manifestare de credinţă şi de speranţă la începutul revoluţie, nu a mai servit în curând decât pentru a acoperi cu o justificare legală sentimentele de gelozie, ură, faţă de cei superiori –adevărate motoare ale mulţimilor pe care nicio regulă nu le mai ţine în frâu.

Pentru iacobini din acea perioadă, entitatea numită popor reprezintă o personalitate superioară, care deţine privilegiul, caracteristic divinităţilor, de a nu da socoteală pentru actele sale şi de a nu se înşela niciodată[14].

Vechea monarhie se goleşte treptat, între anii 1787 şi 1789, de orice realitate. Brienne, preşedintele Adunării notabililor, îi urmează lui Calonne. Se presupunea că el va fi în stare să-i facă pe foşti lui colegi să accepte ceea ce nu au voit să primească de la Callonne. Dar aceste speranţe nu s-au realizat şi a trebuit ca notabili să fie trimişi acasă. Monarhia se găsea iar în faţa Parlamentului, care refuză să înregistreze noile impozite[15].

Stările Generale din Franţa nu au mai fost convocate din 1614. Nimeni nu ştia de fapt care erau adevăratele lor puteri. Dar în ochii patrioţilor, acestea erau naţiunea, şi atâta era îndeajuns. Datorită Stărilor, naţiunea avea să fie asociată cu monarhia la îndeplinirea unei vaste reforme pe care autoritatea nu se arăta în stare să o săvârşească ea însăşi. Dar toată lumea era împotriva absolutismului şi a arbitrariului. De aceea, naţiunea vrea să fie asociată pe viitor la guvernare. Aceasta este dorinţa privilegiaţilor, tot aşa cum este şi a celorlalţi. În realitate însă, numai privilegiaţi sunt asociaţi în măsură mai mică.

Naţiunea este o elită, aristocraţie care e unanimă în voinţa de a împarţi cu regele puterea, dar înăuntrul acestei aristocraţii domnesc aprige rivalităţi, pe care le va arata dezbaterea asupra votului pe ordin sau pe persoană. Dacă Stările Generale votează pe ordine, clerul şi nobilimea unite vor avea categorie de câştig de cauză asupra stării a treia; dacă se votează pe persoane, starea a treia, care a obţinut dublă reprezentare, va învinge. Această alianţă dintre burghezie şi popor era totuşi sugerată de sistemul electoral, foarte larg şi care îngloba în starea a treia majoritatea populaţiei[16].

La 17 iunie 1789, starea a treia s-a proclamat Adunare Naţională, la 20 iunie a avut loc jurământul din Sala jocului cu mingea. La 23 iunie Ludovic al XVI-lea a ordonat reprezentanţilor celor trei ordine să delibereze în săli separate. Dar regele nu a fost ascultat nici de starea a treia, nici de o parte a nobilimii şi clerului. Însemnătatea revoluţiei pariziene de la 14 iulie este extrem de mare. Poporul trece de parte Adunării Naţionale şi a izgonit trupele regale. La 26 august a fost votată „Declaraţia drepturilor omului şi cetăţeanului", se inspiră în

[14] *Ibidem*, p.38.
[15] Jacques Madaule, „*Istoria Franţei",* vol.2,Bucureşti, Ed. Politică, 1973, p.151.
[16] *Ibidem* , p.153.

multe puncte din ”Declaraţia de independenţă” americană, ea avea însă un răsunet universal şi ţinea seama de enormele transformări ce se produsese după 14 iulie.

În Franţa libertatea municipală a supravieţuit feudalităţii. În vremea în care seniorii deja nu mai administrau zona rurală, oraşele mai păstrau încă dreptul de autoguvernare[17]. În secolul al XVIII-lea, adunarea generală nu mai este compusă de către cetăţeni care acţionau ca un corp, ci era aproape întotdeauna reprezentativă. Însă trebuie avut în vedere că nici o parte a sa nu mai este aleasă de către populaţie şi nici nu îi reprezintă spiritul. Peste tot este compusă din notabili. Uni se află aici în numele unui drept care le este propriu, iar alţi sunt reprezentanţii corporaţiilor sau companiilor, având de îndeplinit un mandat imperativ.

Revoluţia din 1789 care a agitat spiritele tuturor francezilor, le inspiră acestora foarte multe idei pe care numai guvernul le poate realiza, guvern pe care, înainte de a-l răsturna, revoluţia îl dezvoltă. Ca şi celelalte instituţii, el însuşi se perfecţionează. Cele dintâi eforturi ale revoluţiei au distrus această importantă instituţie a monarhiei, în 1800 ea fost restaurată.

Această revoluţie nu scapă nu scapă nici puterii centrale, însă nu afecta decât sub forma sa materială, creşterea oraşului.[18] Celebrul autor Arthur Zoung părăseşte Parisul puţin timp după reuniunea Stărilor Generale şi cu câteva zile înainte de cucerirea Bastiliei, contrastul pe care îl remarcă între ceea ce tocmai văzuse în Paris şi ceea ce găseşte în afara lui îl uimeşte profund. În Paris totul era activitate şi zgomot, în fiecare moment se producea un pamflet politic. În afara Parisului totul i se apărea pasivitate şi tăcere, provinciile totuşi sunt agitate şi gata să se pună în mişcare, însă imobile, dacă totuşi cetăţenii se adună uneori, ei o fac pentru a afla veştile aşteptate de la Paris.

Guvernarea Vechiului regim era îngăduitoare şi uneori chiar reţinută, atât de preocupată de formalităţi, lipsită de grabă şi grijulie când era vorba de oamenii situaţi deasupra poporului de rând, este adesea aspră şi mereu întreprinzătoare când acţionează împotriva claselor de jos şi în special contra ţăranilor.

Însă opresiunea era evidentă nu atât în răul care le era provocat acestor oameni, cât în modul în care erau împiedicaţi să îşi facă singuri bine. Erau liberi şi proprietatea, însă rămâneau aproape la fel de inculţi şi adesea mai sărăci decât strămoşii lor şerbii, rămâneau fără meşteşug într-o epocă de dezvoltare a meseriilor şi necivilizaţi într-o lume care strălucea prin inteligenţă.

Un lucru demn de remarcat este acela că, dintre toate ideile şi sentimentele care au pregătit revoluţia franceză, ideea şi pentru libertăţile publice propriu-zise au apărut ultimele, după cum au fost şi primele care au dispărut.

Vechiul edificiu guvernamental a început de multă vreme să fie zdruncinat, se clătina deja şi încă nu se punea problema acestor libertăţi. Voltaire abia dacă se gândea la ele, trei ani de stat în Anglia i le arătaseră, dar nu l-au făcut să le iubească. Filosofia sceptică practicată în libertate de englezii îl cucereşte, însă legile lor îl impresionează mai puţin, le remarcă mai mult defectele decât virtuţile[19].

Economişti au avut parte de mai puţină strălucire în istorie decât filosofi şi au contribuit poate mai puţin decât ei la izbucnirea Revoluţiei, dar totuşi în scrierile lor putem să analizăm cel mai bine adevărata natură a revoluţiei. În ceea ce priveşte guvernarea, filosofi nu au ieşit niciodată din lumea ideilor foarte generale şi foarte abstracte, economişti, fără să fie străini de teorii, au coborât totuşi mult mai aproape de fapte.

Libertatea politică era distrusă de atâta vreme în Franţa , încât au fost uitate aproape în întregime condiţiile şi efectele. Mai mult, rămăşiţele informe care mai existau încă din ea şi instituţiile care păreau că au fost făcute pentru a o înlocui o făceau să pară şi mai suspectă şi a dat adesea naştere la prejudecăţi în legătură cu ea.

[17] Alexis de Tocqueville,*op.cit.,* p.64.
[18] *Ibidem,* p.94.
[19] *Ibidem,* p.175.

Ideea de a înfăptui revoluţia visată cu ajutorul tuturor acestor vechi instituţii li se părea economiştilor impracticabilă. Gândul de a încredinţa execuţia planurilor naţiunii suverane le surâde chiar mai puţin. După economişti, statul nu trebuie doar să comande naţiunii, ci chiar să o modeleze într-o anumită formă. Lui îi revine sarcina de a forma spiritul cetăţenilor urmând un model pe care şi l-a fixat dinainte.

Voltaire, absent de multă vreme din Paris, credea că opinia publică a rămas în punctul în care a lăsat-o la plecare. Însă nu era deloc aşa, francezii nu se mai limitau la a-şi dori ca problemele lor să fie mai bine, începeau să îşi dorească să şi le rezolve singuri, şi era evident că marea revoluţie pe care totul o pregătea urma să aibă loc nu numai cu asentimentul poporului, ci chiar cu participarea lui[20]. Începând din acel moment, această revoluţie radicală care urma să distrugă deopotrivă ceea ce avea Vechiul Regim mai rău, dar şi ce avea mai bun , devenise inevitabilă. Un popor atât de puţin pregătit să acţioneze de unul singur nu putea să iniţieze o reformă totală fără ca în acelaşi timp să nu distrugă totul.

Nu trebuie să ne îndoim că secătuirea regatului sub Ludovic al XIV-lea a început chiar în vremea în care acest principe triumfa asupra întregii Europe. Întâlnim primele indicii ale acestui proces în anii cei mai glorioşi ai domniei. Franţa era ruinată mult înainte de a înceta să mai fie victorioasă. Pentru că aceste nevoi îşi găseau sursa principală în viciile de organizare ale regatului, moartea lui Ludovic al XIV-lea şi chiar pacea nu au făcut să renască prosperitatea. Opinia generală a celor care scriu la începutul secolului al XVIII-lea despre administraţie sau economia socială este că provinciile nu se refac, mulţi cred că ele continuă să se ruineze.

Ura de care au fost animaţi oamenii revoluţiei franceze împotriva persoanelor, instituţiilor şi lucrurilor constituie una dintre manifestările afective ce surprind în cel mai înalt grad. Una dintre principalele cauze ale acestor sentimente ţine de faptul că, fiind nişte persoane care deţineau adevărul pur, nu doreau să tolereze punctul de vedere al necredincioşilor. De altfel duşmăniile revoluţiei nu au avut drept unic izvor deosebirile dintre credinţe. Alte sentimente, gelozia, ambiţia, amorul propriu le-au generat deopotrivă.[21]

Frica joacă în revoluţii un rol aproape la fel de important ca şi ura. În timpul revoluţiei s-au putut constata măreţe acte individuale de curaj şi o mulţime de spaime colective. Înaintea eşafodului, membrii convenţiei au fost foarte curajoşi, dar în faţa ameninţării răzvrătiţilor care invadau Adunarea Legislativă au făcut mereu dovadă unei laşităţi exagerate, dând ascultare celor mai absurde porunci, fapt care se constată trecând în revistă istoria adunărilor revoluţionare. În această perioadă, s-au observat toate formele de frică. Una dintre cele mai răspândite a fost teama de a părea moderat. Membri ai adunărilor revoluţionare, acuzatori publici, reprezentaţii în misiune, judecători ai tribunalelor revoluţionare cu toţi exagerau în prezenţa rivalilor lor, pentru a da fiecare impresie că este cel mai progresist.

Entuziasmul iniţiatorilor revoluţiei franceze l-a egalat pe cel al propovăduitorilor. De altfel, burghezii din prima Adunare Legislativă chiar credeau că întemeiază o religie. Ei îşi închipuia că au distrus o lume veche şi au clădit pe ruinele sale o civilizaţie diferită. Egalitatea şi fraternitatea proclamate de noile dogme trebuia să domnească în sânul tuturor popoarelor o fericire eternă.

Mentalitatea lor mistică a fost asemenea celei pe care au avut-o protestanţi în timpul Reformei. Principali eroi ai Terorii erau : Couthon, Saint-Just, Robespierre, erau nişte apostoli. Spiritul mistic al şefilor revoluţiei se trăda în cele mai mici detalii ale vieţii lor publice. Convins că se bucură de sprijinul lui Dumnezeu , Robespierre afirma într-un discurs că Dumnezeu „decretase Republica de la începutul timpurilor".

Oamenii Revoluţiei franceze sunt dominaţi de această mentalitate, care însă nu este specific lor, din moment ce ea reprezintă încă elementul cel mai activ al politicii lor.

[20] *Ibidem,* p.182.
[21] Gustav Le Bon, *op.cit.*, p.44

Mentalitatea aceasta specială decurge adesea dintr-o lipsă de adaptare a individului la mediul căruia îi aparţine sau dintr-un exces de misticism, dar ea poate fi de asemenea o problemă de temperament sau poate proveni din tulburări patologice.

Nevoia de revoltă are grade de intensitate foarte diferite, de la simpla nemulţumire, exteriorizată în cuvinte îndreptate împotriva oamenilor şi a lucrurilor, până la nevoia de a distruge oamenii şi lucrurile.

Oricare ar fi originile revoluţiilor, efectele lor nu ies în întregime la iveală decât după ce revoluţiile au pătruns în sufletul mulţimilor. Aceste efecte reprezintă deci o consecinţă a psihologiei mulţimilor.

Vechiul regim nu s-a păstrat nicăieri mai bine decât de-a lungul Loirei, către vărsare, în mlaştinile din Poitou şi în câmpia din Bretagne. Exact acolo s-a aprins şi s-a întreţinut focul războiului civil, acolo s-a opus revoluţiei rezistenţa cea mai violentă şi mai îndelungată, astfel încât s-a spus că francezii au considerat propria condiţie cu atât mai insuportabil cu cât a devenit mai bună. Regimul pe care o revoluţie îl distruge este aproape întotdeauna mai bun decât cel care l-a precedat în mod direct, şi experienţa ne învaţă că momentul cel mai periculos pentru o proastă guvernare este de obicei cel care începe să se reformeze.[22]

Cele mai neînsemnate manifestări arbitrare ale lui Ludovic al XVI-lea păreau mult mai greu de suportat decât despotismul lui Ludovic al XIV-lea. La Paris, scurta încarcerare a lui Beaumarchais a produs multă tulburare.

Până la sfârşitul monarhiei, lupta dintre diferitele partide administrative a dat naştere la tot felul de manifestări de acest fel, cele două părţi se acuzau una pe alta ca fiind responsabile pentru nevoile poporului. Acest lucru se poate observa în special în cearta care s-a iscat în 1772 între parlamentul din Toulouse şi rege în legătură cu circulaţia grânelor[23]. Din cele două părţi se depun astfel eforturi pentru a introduce în spiritul poporului ideea că superiorii săi trebuie făcuţi întotdeauna răspunzători pentru nefericirea sa. Aceste lucruri nu se regăsesc în corespondenţa secretă, ci în documente publice pe care guvernul şi parlamentul au grijă să le imprime şi să le difuzeze personal în mii de exemple.

Regele a fost cel dintâi care să arate cu cât dispreţ puteau fi tratate instituţiile cele mai vechi şi în aparenţă cele mai încetăţenite. Ludovic al XVI-lea nu a făcut pe parcursul întregii sale domnii decât să vorbească despre reformele care trebuiau întreprinse. Există puţine instituţii cărora să nu le fi prevăzut ruina imediată, înainte ca revoluţia franceză să vină şi să le distrugă într-adevăr pe toate. După ce a înlăturat prin decrete câteva astfel de instituţii dăunătoare, regele le-a restabilit curând, s-ar fi zis că nu ar fi dorit decât să le dezrădăcineze, lăsând altora grija de a le răsturna.[24]

Printre reformele pe care le-a întreprins el însuşi, unele au schimbat brusc şi fără pregătiri suficiente obiceiuri vechi şi respectabile. Ele au pregătit astfel revoluţia, însă nu atât prin desfiinţarea instituţiilor care se opuneau acesteia, cât mai ales arătând poporului cum să acţioneze asupra lor pentru a o face posibilă.

În pofida evoluţiei în general lente a elementelor afective, în timpul Revoluţiei, sentimentele, nu numai cele ale poporului, ci şi cele ale adunărilor revoluţionare faţă de monarhie, s-au transformat forte repede. Pe timpul vechiului regim, pe motiv că puterea se datora divinităţii, suveranul era investit cu un fel de forţă supranaturală. Această credinţă mistică în forţa absolută a regalităţii a fost zdruncinată doar atunci când experienţele repetate au arătat că puterea atribuită fiinţei adorate era fictivă. Suveranul şi-a pierdut în acel moment prestigiul.

Încă de la începuturile Revoluţiei, numeroase fapte, repetate zilnic, au arătat, până şi celor mai frecvenţi credincioşi, că regalitatea nu mai avea forţă şi că existau alte puteri, nu

[22] Alexis de Tocqueville *op.cit.,* 2000,p.192.
[23] *Ibidem,* p.198.
[24] *Ibidem,* p.204.

numai capabile să lupte împotriva ei, dar având chiar o forţă superioară. Slăbiciunea regală a devenit aşadar, evidentă în timp ce forţa Adunării era în creştere. În ochii mulţimilor, slăbiciunea este lipsită de prestigiu, ele se îndreaptă către forţă. În cadrul adunărilor, sentimentele, deşi extrem de mobile, nu evoluează atât de repede şi din acest motiv, credinţa monarhică a supravieţuit aici cuceririi Bastiliei. Credinţa regalistă rămânea totuşi atât de puternică, încât răzmeriţele pariziene şi evenimentele care au dus la executarea lui Ludovic al XVI-lea nu au fost suficiente pentru a nimici definitiv, în provincie, acel devotament secular cu care era înconjurată vechea monarhie. Credinţa regalistă a dispărut la Paris, unde slăbiciunea regelui era prea vizibilă, dar în principiu, puterea regală, reprezentanţa lui Dumnezeu pe pământ îşi mai păstra prestigiul[25].

Adevăratul rol al filosofilor în geneza revoluţiei , nu a fost cel care le este atribuit. Ei nu au descoperit nimic nou, dar au dezvoltat spiritul critic în faţa căruia dogmele nu rezistă atunci când destrămarea lor este gata pregătită. Sub influenţa dezvoltării acestui spirit critic, lucru ce nu prea mai erau respectate au devenit din ce în ce mai puţin respectate. Când prestigiul şi tradiţia au dispărut, edificiul social s-a prăbuşit dintr-o dată. Filosofii care nu au putut exercita nicio influenţă asupra poporului au exercitat una extrem de mare asupra claselor luminate ale naţiunii. Nobilimea, ţinută multă vreme departe de funcţii i-a urmat orbeşte. Aristocraţia încuraja dizertaţiile despre contractul social, despre drepturile omului, despre egalitatea cetăţenilor.

În timpul revoluţiei, oamenii s-au dedicat celor mai stăruitoare eforturi pentru a sfărâma trecutul şi a clădi societăţile după un nou plan, dictat de logică. Mulţimea s-a obişnuit cu uşurinţă să nu mai respecte ceea ce clasele superioare încetaseră ele însele să mai respecte. Chiar dacă filosofii –pretinşii inspiratori ai revoluţiei franceze au combătut anumite prejudecăţi şi abuzuri, ei nu trebuiau consideraţi, din acest motiv, adepţi ai guvernării populare. Democraţia, al cărui lor în istoria greacă îl studiaseră, le era în general extrem de antipatică. Într-adevăr, ei erau conştienţi de distrugerile şi violenţele ce o însoţesc inevitabil.

Nici pe Montesquieu, democraţia nu l-a încântat mai mult. După ce a descris cele trei forme de guvernământ: republican, monarhic şi despotic, el a arătat foarte bine ce poate deveni, cu uşurinţă, guvernarea populară. Idealul lui Montesquieu era guvernarea constituţională engleză, care împiedica monarhia să degenereze în despotism. Influenţa acestui filosof a fost, de altminteri, foarte slabă în momentul revoluţiei.

Cât despre enciclopedişti, cărora li se atribuie de asemenea un rol important, ei nu se ocupă deloc de politică, exceptând-ul pe Holbach, monarhist liberal ca şi Voltaire sau Diderot[26]. Ei apără îndeosebi libertatea individuală, se luptă cu abuzurile Bisericii, pe atunci extrem de intolerantă şi dușmănoasă faţă de filosofi. Nefiind nici socialişti, nici democraţi, revoluţia nu a avut de ce să utilizeze niciunul din principiile lor.

Rousseau a fost unul dintre acei filosofi democraţi extrem de rari în epoca sa şi tocmai de aceea Contractul social a devenit biblia din perioada Terorii. Dintre teoriile lui Rousseau, cea referitoare la perfecţiunea condiţiei sociale primitive a avut mult succes. El afirma, împreună cu alţi scriitori ai epocii sale, că oamenii primitivi erau perfecţi şi că nu au fost corupţi decât de relaţiile sociale. Modificându-le pe acestea cu ajutorul unor legi bune, fericirea vremurilor dintâi ar fi revenit. Rousseau considera că oamenii au rămas neschimbaţi în timp şi în spaţiu şi considera că toţi trebuia să fie guvernaţi de aceleaşi instituţii şi aceleaşi legi.

Unul dintre principiile ce au servit drept suport instituţiilor revoluţionare a fost acela că omul poate fi despărţit cu uşurinţă de propriul său trecut şi că o societate poate fi refăcută în întregime cu ajutorul instituţiilor. Convinşi fiind, potrivit cunoaşterii raţionale, că exceptând vremurile primitive ce trebuia să servească drept modele, trecutul reprezintă o moştenire de

[25] Gustav Le Bon, *op.cit.* ,p.79.
[26] *Ibidem,* p.83.

superstiţii şi de greşeli, legiuitori s-au decis să o rupă în întregime cu acest trecut. Pentru a sublinia mai bine această intenţie ei au creat o nouă eră, au transformat calendarul, au schimbat numele lunilor şi ale anotimpurilor. Închipuindu-şi că toţi oamenii sunt la fel, ei se gândeau că pot da legi pentru specia umană.

Dintre cele trei principii, ale devizei revoluţionare, egalitatea a dat naştere celor mai multe consecinţe. Fără îndoială că nu revoluţia franceză este cea care a introdus în lume ideea de egalitate. Chiar şi fără a ne întoarce în timp la republicile greceşti, putem observa că teoria egalitaristă a fost propovăduită în modul cel mai clar de creştinism şi islamism. Toţii oamenii, supuşi unui singur Dumnezeu, erau egali în faţa Lui şi judecaţi doar după meritele lor. Dogma egalităţi sufletelor în faţa Creatorului a fost o dogmă esenţială, atât la musulmani, cât şi la creştini.

Dogma egalităţii a avut ca primă consecinţă proclamarea suveranităţii populare de către burghezie. Această suveranitate a rămas, de altminteri, absolut teoretică pe toată durata revoluţiei. Principiile egalităţii a constituit moştenirea durabilă a revoluţiei. Cele două cuvinte: libertate şi fraternitate care îl încadrează în deviza republicană, au avut întotdeauna un efect foarte slab, ba chiar nul, pe toartă durata revoluţiei. Revoluţia nu a lăsat în sufletele popoarelor nimic altceva decât cele trei cuvinte celebre care îi rezumau crezul şi pe care armatele sale le-au propagat în toată Europa.

O dată acceptată latura religioasă a revoluţiei, violenţele şi distrugerile sale sunt uşor de explicat. Prin urmare, revoluţia trebuia să provoace intoleranţe şi violenţe pe care zeii triumfători le pretind adepţilor lor. Ea a răvăşit Europa timp de mai de 20 de ani, a distrus Franţa, a făcut să piardă milioane de oameni şi a costat mai multe invazii, dar, în general, un popor poate să îşi schimbe credinţele doar cu preţul unor asemenea catastrofe.

Rezistenţa lui Ludovic al XVI-lea a fost destul de slabă. El a pus să se închidă pur şi simplu Sala Stărilor. Deputaţii s-au mutat atunci în sala Jocului cu Mingea, unde au jurat că nu se vor despărţi până când Constituţia regatului nu va fi stabilită[27].

Majoritatea deputaţilor clerului a venit să li se alăture. Regele a anulat hotărârea Adunării şi le-a ordonat deputaţilor să se retragă. Simţindu-se din în ce mai ameninţat, Ludovic al XVI-lea a chemat în jurul său regimente formate din mercenari străini. Adunarea a cerut retragerea trupelor, Ludovic al XVI-lea a refuzat şi l-a concediat pe Necker, înlocuindu-l cu mareşalul de Broglie, cunoscut drept foarte autoritar.

Bastilia, închisoarea pentru numeroase victime ale bunului plac, simboliza în ochii multora absolutismul regal, dar poporul care a dărâmat-o nu a avut de suferit din cauza ei, nu erau închise persoane doar din rândul nobilimii. Importanţa acestui eveniment este dat de faptul psihologic că, pentru prima dată, poporului i se oferea dovada evidentă a slăbiciunii unei autorităţi, odinioară extrem de temute.

În oraşe şi sate se formau municipalităţi revoluţionare, protejate de gărzi naţionale locale. Cele aparţinând unor oraşe învecinate au început să încheie acorduri pentru a se apăra în caz de nevoie. În felul acesta, s-au constituit federaţii, contopite curând într-una singură, care a trimis 14 000 de gardieni naţionali la Paris, pe câmpul lui Marte, la 14 iulie 1790. Regele a jurat acolo să respecte Constituţia decretată de Adunarea Naţională.

Niciodată un suveran nu s-a aflat într-o situaţie mai grea decât Ludovic al XVI-lea în momentul fugii sale. Regina, îndeosebi îşi făcea cele mai bizare iluzii despre posibilul ajutor al Austriei, rivala de secole a Franţei. Dacă Austria a acceptat fără nici un elan să vină în ajutorul regelui, a făcut-o doar în speranţa unei recompense substanţiale, Mercy lăsa să se înţeleagă că ar fi cerut drept plată Alsacia, Alpii şi Navara.

Extrem de monarhistă, Adunarea Legislativă nu se gândea mai mult decât predecesoarea ei să distrugă regalitatea. Regele i se părea oarecum dubios, dar ea spera totuşi

[27] *Ibidem,* p.95.

să-l poată menţină. Regalitatea nu se mai bizuia decât pe curţile străine, nobili emigrau, Prusia, Austria, Rusia, ameninţau cu un război de cotropire.

Clubul iacobinilor a propus ca alianţei regilor împotriva Franţei să i se opună liga popoarelor împotriva regilor. Pe atunci, girondinii deţineau, împreună cu iacobinii, conducerea mişcării revoluţionare. Curtea a acceptat un cabinet girondin, dominat de acesta, Ludovic al XVI-lea a fost obligat să propună Adunării un război împotriva Austriei.[28]

BIBLIOGRAPHY

1)Jordan P. David, *Robespierre,* în Jordan P. David, *„Journal of Modern History,* vol. 49, nr. 2, iun. 1977.

2)Le Bon Gustav, „*Revoluţia franceză şi psihologia revoluţiilor",*Bucureşti, Ed. Anima, 1992.

3)Lefevre Georges şi. Hyslop, Beatrice F *Remarks on Robespierre,* în „French Historical Studies", vol. 1, nr. 1, 1958.

4)Madaule Jacques „*Istoria Franţei",* vol.2,Bucureşti, Ed. Politică, 1973.

5)Rodhden Peter Richard, *Robespierre: Die Tragodie des politischen,* în Crane Briton, „The *American Historical Review"*, vol.42, nr.1, oct.1936.

6)Sieburg Friedrich, „*Robespierre",* Bucureşti, Ed. Librăria „Universala Alcalay&Co, s.a.

7)Soboul Albert, *Actes du colloque Robespierre XIIe Congrs International des sciences historiques,* în Woloch Isser , *The Journal of Modern History,* vol. 41, nr.4, dec. 1969.

8)Thompson J.M., *Robespierre,* în Eugene Newton Curtis, *The American Historical Review"*, vol.42, nr34, apr.1937.

9)Tocqueville Alexis , „*Vechiul regim şi revoluţia",* Bucureşti, Ed. Nemira, 2000.

10)WalterGrard , *Robespierre,* în J. M. Thompson, „*The English Historical Review*", vol.62, nr.243, 1947.

[28] *Ibidem,* p.99.